
<https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.04.105>

УДК 811.161.2'373.46

О.І. Васецька

Інститут української мови НАН України, м. Київ

УВАГИ ДО ПРОБЛЕМИ АВТОРСЬКИХ ТЕРМІНІВ

У статті окреслено проблеми, пов'язані з вивченням поняття «авторський термін», зокрема представлено неусталеність поглядів на аналізоване явище; подано способи розв'язання питань авторського термінотворення; обґрунтовано потребу подальшого опрацювання проблеми термінологійного мислення, репрезентованого в авторських термінах і терміносистемах.

Ключові слова: автор, авторський термін, авторська термінотворчість, термінотет.

Науковий текст — не лише основний засіб представлення та збереження експертного знання, але й засіб репрезентації авторських інтенцій з погляду тієї чи тієї науки, зокрема й можливість сформулювати в науковому тексті аргументовану суб'єктивну (авторську) думку. Терміни, якими послуговуються дослідники, можуть бути різними і щодо узусу, і щодо способу їхнього утворення. Відомо кілька варіантів уживання наукових термінів в авторському дискурсі: використання загальноприйнятих одиниць у певній галузі знань, загальноживаної номінації в новому значенні; застосування нової уточненої номінації для явища, яке спостерігаємо, або ж упровадження нової (авторської) номінації для «нового» наукового феномену.

Оскільки в обіг сучасної лінгвістики поступово входить поняття авторського терміна і сам цей термін, вважаємо за потрібне окреслити й уточнити їхню сутність.

Поняття «автор» і «авторство» є багатоплановими, поліфонійними, тому чималої уваги надано їхньому аналізу у літературознавстві, мистецтвознавстві, естетиці та філософії,

© О.І. ВАСЕЦЬКА, 2019

бо «достеменне мистецтво неможливе поза постаттю автора та його художньою інтерпретацією дійсності» [16: 25]. З'ясування сутності цих понять необхідне у правознавстві. Так, наприклад, з одного боку, поняття «авторства» пов'язане з поняттям «авторських прав» і вимогою врегульованими законодавчо способами позначати інтертекстуальні зв'язки з використаними джерелами, а з іншого — кожний текст містить суб'єктивне авторське бачення проблеми, визнаної як загальновідома, що, імовірно, і дає змогу говорити про прецеденти щодо визнання інтелектуальної власності на той чи той твір кількома авторами. Аналогічні неоднозначності постають і в з'ясуванні авторства термінів.

Певні здобутки в розв'язанні аналізованої проблеми спостерігаємо в працях, присвячених дослідженню різних аспектів авторської термінотворчості [14], опрацюванню питань авторської термінографії як теорії й практики «укладання словників певної фахової метамови окремого автора чи груп авторів, а також вивчення таких словників і виявлення можливостей їх використання» [9: 25].

У мовознавчих лексикографічних джерелах досі немає дефініції (і відповідно словникові статті) *авторський термін* (і звісно ж, *автор*), хоч міркування щодо цих явищ віднаходимо в монографіях та наукових статтях, присвячених аналізу різних галузевих терміносистем. Лінгвісти прагнуть розв'язати такі питання: 1) хто є автором терміна: дослідник (група дослідників), який сформулював оригінальну ідею того чи того явища, або дослідник (група дослідників) — автор номінації цього явища; 2) чи можливо з'ясувати та визнати авторство загальноприйнятих у суспільстві понять, або ж чи можливо кваліфікувати як «авторські терміни» спеціальні лексеми, які вже детермінологізувалися; 3) як кваліфікувати номінації, запропоновані різними дослідниками на позначення тих самих або близьких понять; 4) як тлумачити низку «авторських» термінів на позначення близьких понять (детальніше — [3; 8]) та ін.

Побіжні згадування про автора й «авторське» загалом спостерігаємо в словникових статтях і розвідках, присвячених неологізмам, наприклад: «Неологізм (грецьк. *néos* — новий та *logós* — слово) — нове слово або вислів, поява яких зумовлена потребами доби (наукові відкриття, зміни суспільних відносин, розвиток культури тощо). Досить часто творцями Н. були самі письменники. Такі слова називаються **авторськими** (виділення наше — О. В.), вони нерідко так і залишаються в даному контексті, бо не призначені існувати поза ним <...>» [7: 503 – 504]. На позначення цих «авторських» слів у наукових текстах ужито терміни *індивідуально-авторські утворення*, *індивідуально-авторські неологізми*, *авторські неологізми*, *терміни-неологізми*, *індивідуально-авторські терміни*, *індивідуально-авторські інновації*, *терміни-інновації* та ін.

У сучасному мовознавстві є розвідки, присвячені аналізу різних явищ авторських терміновживань, проте теоретичні узагальнення про явище авторського термінотворення усе-таки спорадичні. Попри це ще наприкінці XIX — на початку XX ст., «коли українському слову приходилось

здобувати нові поля невідомих досі понять» (І. Франко), з'явилися авторські «ковані» слова як елементи термінотворчості окремих учених, публіцистів, літераторів [18: 268; 10: 24]. На думку Ж.В. Колоїз, «окремою сторінкою в історії фіксації індивідуально-авторських утворень є радянський період, що означився, зокрема, й розбудовою української термінології, період активного «збирання й утворення» термінологічної лексики» [12: 103].

Дослідниця філософської терміносистеми Н.В. Козловська «авторський термін» визначає як створений філософом термін, активно залучений до системи поняттєвого апарату його філософського вчення [11]. Спробу потрактувати феномен «авторської термінотворчості» зробила В.Д. Табанакова, яка зазначила, що «поняття «авторського терміна розширюється до авторського концепту... авторської інтерпретації спеціального поняття в тексті <...> Авторським буде центральне спеціальне поняття, що має основну ідею, концепцію, смислове навантаження в тексті. Це завжди новий ракурс, новий аспект... Він вибудовує свою логіко-поняттєву систему» [21: 6].

На нашу думку, поняття «авторський термін» варто кваліфікувати за аналогією до понять «авторське кіно» / «елітарне кіно», «авторська анімація» та інших, адже одними з основних критеріїв для визначення цих мистецьких категорій є максимальне вираження «авторської позиції відповідно до теми» [17: 6], елітарність («кіно для інтелектуалів», «кіно не для всіх» [Там само: 9]), які пов'язані з донесенням своїх ідей, поглядів та переконань. Погоджуємося з тим, що *авторський термін* — це «створений у межах креативної наукової концепції спеціальний знак, елемент системи понять, пов'язаний з іншими термінами та поняттями оригінальної гіпотези, який носії мови спеціального призначення співвідносять із конкретною авторською ідеєю, незагальноприйнятою науковою картиною світу» [14: 55], водночас твердження Ю.В. Сложенікіної, А.В. Растягаєва та І.Ю. Кухно про неможливість кваліфікувати одиничні висловлення, або оказіоналізми, як авторські терміни [Там само: 54] викликає сумніви, адже терміни за формою можуть бути й словосполученнями.

Як бачимо, поява авторських термінів-неологізмів спричинена передусім прагненням віднайти найбільш влучну назву для ідеї, що вже існувала (й існує) в науці, а також потребою номінувати нове лінгвістичне явище.

Попри існування досить поширеної думки щодо нівеляції стилю автора наукового тексту («для того, щоб написати в наш час наукову статтю, взагалі не потрібно вміти писати: достатньо мати лише деякий відносно обмежений набір мовних засобів» [15: 131]) важливою є репрезентація якісно нової ідеї, що дає змогу дослідникові виявити свою індивідуальність, креативний потенціал, і, безумовно, термінологічне мислення, що його кваліфікують як «когнітивну діяльність, що забезпечує процес термінотворчості» [4]. Загалом особистості, діяльність яких є «надбанням думки» (О.О. Потебня) (наукової, філософської, критичної чи художньої),

спроможні більшою мірою заглибитися в мовну систему й об'єктивувати свій задум.

Оскільки, найімовірніше, представленою може бути лише суб'єктивна думка щодо аналізованого лінгвістичного явища, науковець, маючи обшир знань і розуміння того, що в науковому дискурсі вже є певна дефініція поняття, репрезентує свою авторську думку як результат інтерпретації особистих знань про світ у мові. Інтерпретація ж, за твердженням М.М. Болдирєва, — це «невід'ємна властивість людської свідомості та пізнавальних процесів зокрема» [1: 11], водночас мова дає змогу людям реалізовувати «будь-які операції зі знанням для його подальшого передавання (або активації в свідомості адресата) у процесах комунікації» [Там само].

Видається логічною позиція Н.В. Васильєвої про термін як виразник смаків та уподобань творця, а також про те, що «термінне мислення відображене в так званих (мікро)текстах-рефлексивах — для термінології це вказівка на етимологію терміна або на будь-яку іншу інформацію про мотивованість, що впливає від «термінотета» (якщо так можливо — за аналогією до онома(то)тета — назвати особистість, яка створює термін) [4]. Це означає, що аргументація як основний спосіб і стратегія представлення нової інформації уможлиблює відбиття в суб'єктивно-об'єктивних текстах творче поняттєво-логічне мислення творців(-я), зокрема й за допомогою запропонованих термінів для аналізованих понять.

Аналіз поняття «авторський термін» неможливий і без розв'язання проблеми практичної термінологійної роботи, суть якої полягає «у встановленні співвідношень між авторською термінологією та загальноприйнятими в певній галузі знань термінами за допомогою заміщення або роз'яснення авторських термінів, які вводять до наукового обігу» [5: 244]. Дослідники відзначають труднощі в упорядкуванні славистичної бібліографічної системи iSybislaw, адже «проблема авторських термінів неминуче створює «ножиці» між прагненнями авторів наукових розвідок найповніше передати зміст документів та забезпечити систему від обтяження невнормованими термінами. Автори, відповідно до теми свого дослідження, викладеного в друкованій праці, вводять нові терміни, які часто визначають ключовими словами. Чи варто всі ключові слова вводити до системи? Де межа між загальноприйнятим і авторським терміном?» [19: 245].

Сьогодні триває робота й над розпрацюванням автоматизованих процедур, що сприяють виявленню логіко-композиційної структури наукового тексту і нових, уведених автором тексту термінів (понять) та їхніх визначень. Для цього Н.В. Баєва, О.І. Большакова та Н.Е. Васильєва виокремлюють у текстах усі можливі граматичні зразки й текстові варіанти, а також ураховують притаманні для наукових текстів типізовані конструкції термінних тлумачень нових мовних одиниць [2].

Розуміння явища «авторського» в мовознавстві важливе також і з погляду перекладацької діяльності, адже переведення одиниці (смислу) з одного коду на інший часом змушує перекладача віднайти й представити

еквівалентну номінацію для новоутвореного авторського поняття. О.П. Снежик пропонує кілька варіантів перекладу авторських термінів: 1) використання українського відповідника, що вже є у мові; 2) дослівний переклад, або калькування; 3) транскодування, тобто переклад із можливим подальшим поясненням або описом; 4) переклад за допомогою опису значення, розкриття позначеного поняття, генералізації / конкретизації [20: 272 — 274].

Компонент терміна «*авторський*» містить вказівку на розуміння функціональної ролі суб'єкта (творця, продуцента) певних термінів, що неможливе однозначне розв'язання проблеми кваліфікації *авторських термінів*. Описові авторських термінологій, до яких зараховано праці, у назві яких є ім'я вченого, політичного діяча, письменника, публіциста або назва писемного джерела, журналу, газети чи словника, присвячено значну частину дисертаційних праць (див.: [6]).

Услід за З.Й. Куньч авторські терміни визначаємо покликанням на прізвище вченого, який запропонував та застосовує певні терміни на відміну від інших, адже потрібно розрізнити мовні одиниці із чітко встановленою атрибуцією та загальноприйнятю термінологію, яку використовує дослідник під час розв'язання своєї наукової проблеми. Власне це «дає змогу сучасним фахівцям не тільки простежити всю багатоманітність підходів до потрактування <...> проблеми, але й визначитися щодо найвлучнішого, найдоцільнішого терміна для номінації наукового поняття» [13: 72].

Отже, у представленій розвідці лише окреслено низку проблем, які постають під час аналізу поняття «авторський термін», але передусім пропонуємо «умовну» дефініцію терміна: *авторський термін* — це оригінальна мовна одиниця, що є складником метамови наукової теорії дослідника(-ів), і яка потенційно може вийти за межі первинного поняттєвого поля і увійти до узусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Интерпретирующая функция языка. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 33 (248). С. 11 — 16.
2. Большакова Е.И., Баева Н.В., Васильева Н.Э. Структурирование и извлечение знаний, представленных в научных текстах. *Девятая Национальная конференция по искусственному интеллекту с международным участием КИИ-2004*. Труды конференции в 3-х томах. Т. 2. Москва, 2004.
3. Васецька О.І. Формальна та семантична варіантність синтаксичних термінів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2018. 18 с.
4. Васильева Н.В. О терминологическом мышлении. *Когнитивные исследования языка*. Вып. XX: *От когнитивной лингвистики к когнитивному терминоведению: Сб. науч. трудов*. Отв. ред. вып. Л. А. Манерко. Тамбов, 2015. С. 185 — 192. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=23800176>
5. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение. Москва, 2008.
6. Гринев-Гриневиц С.В., Гринева В.П., Минкова Л.П., Скопюк Т.Г. Указатель терминологических диссертаций. Белосток — Москва, 2006.
7. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 1. Донецьк, 2012.
8. Иванова Г.А. Синонимы в терминологической системе метаязыка лингвистики. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2011. Вып. 6 (2). С. 199 — 203. URL: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2011_6/44.pdf.

9. Казимирова І.А. Словник авторської фахової метамови в типології історико-термінологічних словників. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2015. Вип. 8. С. 23 — 31.
10. Карпіловська Є.А. Роль національних модулів у розвитку інформаційно-пошукової мови бази іSybislaw. *Українська мова*. 2018. № 1(65). С. 17 — 29.
11. Козловская Н.В. Авторский философский термин как объект лингвистического описания. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*. 2018. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/avtorskiy-filosofskiy-termin-kak-obekt-lingvisticheskogo-opisaniya>.
12. Колоїз Ж.В. Оказіоналізми в лексикографії. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 8. С. 97 — 114.
13. Куньч З.Й. Умотивованість терміна як передумова стандартизації науково-технічної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 620: *Проблеми української термінології*. С. 70 — 73.
14. Кухно І.Ю., Сложеникина Ю.В., Растягаев А.В. Авторский термин и авторская терминология Льва Николаевича Гумилева. Самара, 2019.
15. Лаптева О.А. Внутрителивая эволюция современной русской научной прозы. *Развитие функциональных стилей современного русского языка*. Москва, 1968.
16. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1. Київ, 2007.
17. Миславський В.Н. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми. Харків, 2007.
18. Регушевський Є.С. «Ковані слова». *Українська мова: Енциклопедія*. Київ, 2007. С. 268.
19. Романюк Ю.В. Українська авторська термінологія в системі іSybislaw (дієслово). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2014. Т. 49. С. 245 — 258. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.017>.
20. Снежик О.П. Особливості перекладу авторських термінів французького соціологічного дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Вип. XX. 2013. С. 271 — 275.
21. Табанакова В.Д. Авторский термин: знаю, интерпретирую, перевожу. Тюмень, 2013.

REFERENCES

1. Boldyrev, N.N. (2011). The Interpretative Function of Language. *Bulletin of Chelyabinsk State University. Philology Sciences*, 33 (248), 11 — 16 (in Rus.).
2. Bolshakova, E.I., Baeva, N.V., Vasileva, N.Je. (2004). Structuring and extracting knowledge presented in scientific texts. *Proceedings of the 9th National Conference with International Participation “KII-2004”*. Vol. 2. Moskow (in Rus.).
3. Vasetska, O.I. (2018) Formal and semantic variance of syntactic terms: author's abstract of the thesis of the Candidate of Philological sciences: 10.02.01. 18 p. Kyiv (in Ukr.).
4. Vasiljeva, N.V. (2015). On terminological thinking. *Cognitive studies of language*. Vol. XX. P. 185 — 192. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=23800176> (in Rus.).
5. Grinev-Grinevich, S.V. (2008). Terminology. Moskow (in Rus.).
6. Grinev-Grinevich, S.V., Grineva, V.P., Minkova, L.P., Skopyuk, T.G. (2006). Index of terminological theses. Belostok — Moskow (in Rus.).
7. Zahnitko, A.P. (2012). Dictionary of modern linguistics, concepts and terms: in 4 vol. Vol. 1. Donetsk: DonNU (in Ukr.).
8. Ivanova, G.A. (2011). Synonyms in the terminological system of linguistic metalanguage. *Vestnik of Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod*, 6 (2), 199 — 203. URL: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2011_6/4_4.pdf (in Rus.).
9. Karpilovska, Ye.A. (2018). The role of national modules in the development of information-retrieval language of database іSybislaw. *Ukrainian language*, 1 (65), 17 — 29 (in Ukr.).
10. Kazymyrova, I.A. (2015). Dictionary of the author's professional metalanguage in typology of historical terminological dictionaries. *System and structure of East-Slavic languages*, 8, 23 — 31 (in Ukr.).
11. Kozlovskaya, N.V. (2018). Author's Philosophical Term as an Object of Linguistic Study. *Vestnik Severnogo (Arkticheskogo) federal'nogo universiteta. Ser.: Gumanitarnye i sotsial'nye nauki*, 2, 84 — 91. DOI: 10.17238/issn2227-6564.2018.2. (in Rus.).

12. Koloiz, Zh.V. (2012). Occasionalisms in lexicography. *Philological studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, 8, 97 — 114 (in Ukr.).
13. Kuhno, I.Ju., Slozhenikina, Ju.A., Rastiagaev, A.V. (2019). Author's term and author's terminology of Lev Gumilev. Samara: SFMGPU (in Rus.).
14. Kunch, Z. (2008). Motivation of the term as a precondition for standardization of scientific and technical terminology. *Herald of L'viv Polytechnic National University "Problems of Ukrainian Terminology"*, 620, 70 — 73 (in Ukr.).
15. Lapteva, O.A. (1968). Intra-style evolution of modern Russian scientific prose. *Development of functional styles in modern Russian language*. Moskow (in Rus.).
16. Encyclopedia of Literary Studies: 2 v. (2007). Vol. I. Kyiv: VTs "Akademiiia" (in Ukr.).
17. Myslavskiy, V.N. (2007). Film terms dictionary. terms, definitions, and jargonisms. Kharkiv (in Ukr.).
18. Rehushevskiy, Ye.S. (2007). "Kovani slova". *Ukrainian language: encyclopedia*. P. 268 (in Ukr.).
19. Romaniuk, Yu.V. (2014). Ukrainian authors' terminology in the iSybislaw system (verb). *Studia z Filologii Polskiej i Slowiańskiej*. Vol. 49. P. 245 — 258. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.017> (in Ukr.).
20. Sniezhyk, O.P. (2013). Peculiarities of the author's terms translation in French sociological discourse. *Kherson State University Herald. Series: "Linguistics"*. Vol. XX. P. 271 — 275 (in Ukr.).
21. Tabanakova, V.D. (2013). Authorial Term: I Know, I Interpret, I Translate. Tyumen: TyumGU (in Rus.).

Статтю отримано 29.11.2019

O.I. Vasetska

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

ON AUTHORIAL TERM

The article analyses the phenomenon of the authorial terms. Clarified views on authorial terminological systems, and the necessity of further elaboration of the problem of terminological thinking, represented in terms of authors and terminology, is substantiated.

The fact that there is no definition and dictionary article to authorial term (and of course, the author) is highlighted. Although speculation about these phenomena finds in books and scientific articles on various sectoral analysis terminological systems is described.

It's an attempt to resolve the following questions:

1. Who is the author of the term: researcher (or research team), who formulated the original idea to the phenomenon or researcher (or research team), who nominated this phenomenon.
2. Is it possible to identify and recognize the authorship of common concepts in society?
3. How to qualify the nominations proposed by various researchers to refer to the same or similar concepts.
4. How to interpret authorial terms to refer to similar concepts.

The emergence of the authorial terms caused to the desire to find the most appropriate name for the idea that already existed (and exists) in science, as well as the need to find a new name for the linguistic phenomenon is emphasized.

The fact that a component of the term "authorial" indicates an understanding of the functional role of the subject of terms, and also makes impossible to unambiguously resolve the problem of qualification of copyright terms is emphasised.

Conclusion is made that the authorial term is an original linguistic unit that is a component of the researcher's metalanguage, and which can potentially extend beyond the primary conceptual field and entering to the usage.

Keywords: *author, authorial term, terminological thinking, terminothetes, 'term-giver'.*